

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

19

1925

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ÉDITIONS

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

BAS. N. GRÉGORIADÈS

ΟΙ ΠΡΙΓΚΙΠΕΣ ΧΕΙΛΑΔΕΣ ΤΗΣ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΟΣ

Τῆς μεγάλης ἐκ Λακεδαιμόνος μεσαιωνικῆς οἰκογενείας τῶν *Πριγκίπων Χειλάδων* ἡ ἱστορία ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος φθάνει μέχρι τῶν ἡμερῶν μας καὶ ἂν τὰς ὑπαρχούσας πηγὰς. Τὸ ἐπώνυμον Πρίγκιπες μὲ τὸ ὅποιον τοὺς μνημονεύει κατὰ πρῶτον ὁ ἱστορικὸς Παχυμέρης ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς παρανοήσεις τῶν νεωτέρων ἱερευνητῶν. Οὕτως ὁ Du Cange πρῶτος¹, ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι Γοδωφρεῖδος Α' Βιλλαρδουῖνος, ὁ ἐκ Καμπανίας τῆς Γαλλίας σταυροφόρος, ἀποβιβασθεὶς τῷ 1204 εἰς Μεθώνην τῆς Πελοποννήσου κατώρθωσε, διὰ μικρᾶς δυνάμεως μετὰ τοῦ συμπατριώτου αὐτοῦ Γουλιέλμου Σαμπλίττου, νὰ κατακτήσῃ ὅλην σχεδὸν τὴν Πελοπόννησον, ἔκτοτε παραμείνασαν ὑπὸ τοὺς φράγκους μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων, ὠνόμαζε δ' ἑαυτὸν principem Achaïae δηλαδὴ πρίγκιπα, ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας, ἐκ τούτου ὑπέλαβεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπωνυμοῦσαν τοὺς καταγομένους ἐκ τοῦ φραγκικοῦ τούτου γένους τῶν Βιλλαρδουῖνων *Πρίγκιπας*· ὅτι δὲ ὁ ἐκ τοῦ Παχυμέρους γνωστὸς Πρίγκιψ Θεοδόσιος ἦτο πράγματι δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Γοδωφρεῖδου Α' Βιλλαρδουῖνου πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας. Τοῦτο ἐπίστευε καὶ ὁ Ἰησουΐτης Possinus ὁ γράψας τὰς παρατηρήσεις εἰς τὸν ἱστορικὸν Παχυμέρη (Bonn 1596 ἔ.). Ὁ Buchon ἔπειτα ἔγραψεν δευτερότοκος υἱὸς Γοδωφρεῖδου Βιλλαρδουῖνου Α' εἶναι ὁ (Θεόδωρος ἢ) Θεοδόσιος, ὃν μνημονεῖει ὁ Παχυμέρης² ὡς εἵκασεν ἐκ τῆς ἡλικίας του, ἣν συνῆγεν ἐκ τοῦ δεξιώματος τοῦ πατριαρχικοῦ δι' εὖ εἶχε περιβληθῆ ὁ Θεοδόσιος, ὃν εἶχεν εὖτος γεννηθῆ ἐν Πελοποννήσῳ μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Γοδωφρεῖδου ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας καὶ ἴσως ἐκ γυναικὸς ἑλληνίδος. Εἰς

1. Du Cange ἑλληνικ. γλωσσ. ἐν λ. πρίγκιψ.

2. Buchon Recherches et Matériaux, prem. partie, Paris 1811, σ. 94 ἔ. Ὁ Ψευδοδωρόθ. Βιβλ. Ἱστορικὸν ἐκδ. 1781 σ. 478 ἀναγράφει δύο υἱοὺς τοῦ Γοδωφρεῖδου Α'. Πβ. Ren. Rodd, The princes of Achaïa, London 1912 τόμ. 2, 311.

τὸν γενεαλογικὸν πίνακα τοῦ βιβλίου του ἀναγράφει ὁ Buchon ὡς ἑξῆς τοὺς υἱοὺς Γοδοφρείδου Α' 1:

1) Γοδοφρείδος Β' 2) Γουλιέλμος Α' 3) Θεοδόσιος πατριάρχης Ἀντιοχείας.

Ὁ δὲ K. Horf γράφει². «Ὁ Buchon εἰκάζει περὶ Γοδοφρείδου Α' Βιλλαρδουίνου ὅτι κατέλιπε καὶ τρίτον υἱόν, ὅστις μοναχὸς γενομένος καὶ τέλος πατριάρχης Ἀντιοχείας ἐκλεῖτο Θεοδόσιος· ἐστηρίχθη δὲ ἐπὶ τοῦ ἱστανικοῦ Παχυμέρου». Ἀλλ' οὐδὲν τεκμήριον ἔχομεν περὶ τούτου. Μᾶλλον ὁ Θεοδόσιος οὕτως θὰ κατήγετο ἔκ τινος τῶν ὑποτελῶν βαρβάρων, ἢ πρέσει ἴσως τὰ τοῦ πατρὸς ἢ πρὸς τὸν Θεόδωρον, πιθανῶς προσηβύτερον υἱὸν τοῦ Μαιθαίου τῆς Ζακύνθου». Οἱ δισταγμοὶ οὗτοι περὶ Horf ἐπολλὰ πλεονεκτήθησαν βραδύτερον, διότι ἐν τῷ βιβλίῳ του Chroniques Grecoromanes σ. 469 δὲν ἀνέγραψεν υἱὸν Γοδοφρείδου Α' ὀνόματι Θεοδόσιον. Ἀλλ' εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ νεώτεροι παρενόησαν τὸν Παχυμέρη. Διότι ὁ Παχυμέρης περὶ τοῦ Θεοδοσίου Πρίγκιπος λέγει τὰ ἑξῆς: «τῷ Πρίγκιπι, ἃ δὲ εὐγενεῖ μὲν τὰ ἔξ γένος, ἔκ Πριγκίπων δὲ τῶν κατὰ Πελοπόννησον κατάγοντι τὸ ἀνέκαθεν»³. Ἐἰναι λοιπὸν ἤδη ὁ Θεοδόσιος Πρίγκιψ υἱὸς τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς φραγκικῆς δυναστείας τῶν Βιλλαρδουίνων Γοδοφρείδου Α', δὲν θὰ ἐξαρχακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Παχυμέρου ὡς καταγομενος (= ἐκ τῶ ἀνέκαθεν) ἔκ τῶν Πριγκίπων, ὅπερ ἀρμόζει εἰς ἀπωτέρους ἐπιγόνους. Ἐπειτα ἀφοῦ ὁ Θεοδόσιος Πρίγκιψ, διὰ τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν του, θεῖος τοῦ αυτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου ὠνομάζετο,⁴ μεθ' ἧς εἶχε διὰ φιλίας συνδεθῆ ἀπὸ τοῦ 1260 τὸ βραδύτερον, πῶς ἦτο δυνατὸν, ἂν ἦτο τῷ ὄντι υἱὸς Γοδοφρείδου Α' Βιλλαρδουίνου, ὅταν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γουλιέλμου Α' ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας τῷ 1259 ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ἐν τῇ μάχῃ τῆς Πελαγονίας καὶ ἐπὶ τρεῖς ἔτη παρέμεινεν αἰχμάλωτος τοῦ Μιχαήλ,⁵ πᾶς ἦτο, λέγω, δυνατόν νὰ μὴ ἔμπε-

1. Buchon Recherches et Materiaux, prem. partie planche IV· ὁμοίως τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐν Chroniques Etrangères, Paris 1875, planche IV.

2. Horf ἐν Allgem. Encyklop. Ersch und Gruber τομ. 85, 268.

3. Παχυμέρους ἐ.δ. Bonn. 1, 402. 8 ἔ.

4. Παχυμέρους αὐτόθι 1, 126, 16 ἔ.

5. Millier—Δάμπρον Ἱστορία τῆς Φραγκικῆς ἐν Ἑλλάδι 1, 162 ἔ.

λάβει παρὰ τῷ αὐτοκράτορι φίλῳ αὐτοῦ περὶ ἀκελευθερώσεως τοῦ ἁδελφοῦ του;

Διὰ τοὺς λόγους τούτους βέβαιον θεωρῶ ὅτι ὁ Θεοδόσιος Πρίγκιψ ἦτο υἱὸς τοῦ Γαδοφρείδου Α' Βιλλαρδουίνου· ἂν δ' ἔφερε τὸ ἐπώνυμον Πρίγκιψ τοῦτο πρέπει ἄλλως νὰ ἐρμηνευθῇ Διότι ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρίγκιπος εὐρίσκωμεν πολλοὺς ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χρόνοις ἐπωνυμιζομένους οὕτω. Τοιοῦτοτρόπως ἐν τῷ διαλόγῳ Παλλαδίου περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσυστόμου φέρεται¹: «οὕτω οἶν εἰς μὲν τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἀπεστάλη Ἐλάφιος ὁ νῦν ἀπὸ πριγκίπων» ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ τοῦ Αἰγυπτίου ἀναγινώσκομεν²: εἰς δέ τις τῶν παρῆστώτων Πηγάσιος διῶμα, Πρίγκιψ τὸ ἐπώνυμον». Ἐν μαρτυρίῳ τοῦ ἁγ. Μωκίου φέρεται³ «Θαλάσιος δὲ ὁ Πρίγκιψ». Τί ἦτο δὲ τὸ ἀξίωμα τοῦτο τοῦ πρίγκιπος; Κατὰ μὲν τὸν Θεοδοσιανὸν κώδικα πρίγκιψ ἦτο ὁ πρῶτος τῶν *ministrorum* ἢ *apparitorum* τοῦ *judicis* ἢ *rectoris* επαρχίας⁴ κατόπιν δ' ἐν μεσαιωνικαῖς γλώσσαις εὐρίσκωμεν τὴν λ. πρίγκιψ ἰσοδυναμοῦσαν πρὸς τὴν πρωτοπολίτης⁵ «τῶν τὰ πρῶτὰ φερόντων τῆς πόλεως». Ὁπωσδόποτε κατὰ τὰνωτέρω πρότυπα ἐπωνομάσθη καὶ ὁ Θεοδόσιος Πρίγκιψ.

Οὐδεμίαν μαρτυρίαν ἔχομεν ὅτι ὁ Θεοδόσιος Πρίγκιψ παρεπωνυμεῖτο Χειλᾶς. Μόνον περὶ τοῦ μεταγενεστέρου Νικηφόρου Πρίγκιπος τοῦ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἀκμάσαντος ἠξυρόμεν ὅτι παρεπωνυμεῖτο καὶ Χειλᾶς. Πρέπει ἄραγε τὸ παρεπώνυμιον Χειλᾶς νὰ τὸ ἀπεδέξωμεν καὶ εἰς τὸν Θεοδόσιον Πρίγκιπα, ἢ νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ Χειλᾶδες ἦσαν κλάδος νεώτερος τῆς οἰκογενείας τῶν Πριγκίπων; Τὸ ὄνομα Χειλᾶς ἀνήκει βεβαίως εἰς τὰ βυζαντινὰ ἐπώνυμα τὰ δηλοῦντα σωματικὴν ἰδιότητα, ὡς τὰ Σιτηθᾶτος, Κεφαλᾶς, Σγουρίτζης κ. τ. κ.⁶ ἐπομένως κολλαχοῦ συγχρόνως ἠδύναντο νὰ συνυπάρχωσι Χειλᾶδες, χωρὶς οὗτοι νὰ ἔχωσι κοινήν καταγωγὴν. Διὰ τοῦτο Χειλᾶδες κατὰ διαφόρους αἰῶνας ἀκμάσαν-

1. Migne Patrol. Gr. 47,26.

2. Du Cange αὐτόθι ἐν λ. πρίγκιψ.

3. Du Cange αὐτόθι.

4. Codex Theodos. de offic. rector. provinc. 1, 7

5. Du Cange Glossar. Latinit. ἐν λ. princeps.

6. H. Moritz. Die Zunamen II 52.

τες καὶ ἐκ διαφόρων τόπων, ὡς οἱ ἐξ Ἀθηνῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος οἱ ἐκ Χίου², πιθανώτατα εἶναι ἄσχετοι πρὸς ἀλλήλους. Ἐπίσης ἐπεδὸν σύγχρονος τοῦ ἡμετέρου Θεοδοσίου Πρίγκιπος μητροπολίτης Ἐφέσου Ἰωάννης Χειλά; ἀγνοοῦμεν εἰς τίνα οἰκογενεῖαν ἀήκει³.

Καὶ ὑπὸ μὲν τοῦ Παχυμέρους οἱ Πρίγκιπες λέγονται ἀπλῶς Πελοποννήσιοι, ὁ Ἰωάννης ὁμοῦς Εὐγενικός τὸν Νικηφόρον Πρίγκιπα Χειλά; τοῦ ΙΕ' αἰῶνος καλεῖ «τῶν Λακῶνων κόσμον καὶ τερπικόν ἀνθος καὶ καύζημα⁴», ὁπόθεν μανθάνομεν ὅτι οἱ Πρίγκιπες Χειλάδες ἦσαν Λακεδαιμόνιοι. Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα τὴν ἱστορίαν ἐξ ἑκάστου τῶν Πρίγκιπων—Χειλάδων.

1) Ὁ Θεοδοσίος ἐξ εὐγανοῦς οἰκογενείας τῶν Πρίγκιπων τῆς Λακεδαιμόνος καταγόμενος νέος ἀπῆλθε τῆς Λακεδαιμόνος εἰς τίνα τῶν ὁμοσιῶν μονῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς ἄσκησιν. Προσηλθε λοιπὸν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Μελανος ἄρτου ὅπου ἀρκετὰ ἔτη παρεμεινεν ὡς μοναχός⁵. Ὅτε τῷ 1260 ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀρτισυναυτοκράτωρ τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας ἀναιρεημένος ἐφθασεν εἰς Νύμφαιον μετὰ τοῦ Πατριάρχου Νικηφόρου, τοῦ ἀπὸ Ἐφέσου, ἀσθενήτας ἐκεῖ ἀπεβίωσεν ὁ πατριάρχης. Ἐπικειμένου δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ κατέστησε τὸν Θεοδοσίον Πρίγκιπα ἐπίσκοπον τῆς μεγάλης χρηματικῆς περιουσίας τοῦ πατριάρχου. Ὁ Θεοδοσίος ἐδοκίμασε τότε νὰ πείσῃ τὸν πατριάρχην νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα· ἀλλ' ἐκεῖνος δὲν ἐπέθετο ἐπιθυμῶν νὰ ποθᾶν ἄρχιερεὺς⁶. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κ) πόλεως ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ἀπεφίσεισεν οὗτος νὰ στείλῃ πρεσβείαν πρὸς τὸν ἄρχοντα τῶν Τούρκων Χαλαοῦ. Ἐξέλεξε λοιπὸν πρέσβυν τὸν ἡμέτερον Θεοδοσίον ἀρχιμανδρίτην τότε τῆς μονῆς τοῦ Πεντοκράτορος. Εἰς τοῦτον παραίδει καὶ τὴν νόθον αὐτοῦ θυγατέρα Μιρίαν ἀγομένην ὡς φύζυγον πρὸς τὸν Χαλαοῦ μετὰ λαμπρᾶς καὶ πλουσίας παρασκευῆς.

1. Νεου Ἑλληνομνήμ. 7, 198.

2. Αὐτόθι 7, 226.

3. Fabricius-Harles, Biblioth. Graeca 11, 655, περιόδ. «Ἐκκλησιαστ. Φάρος» 5, 315.

4. Σπ. Λάμπρου, Παιολογία καὶ Πελοποννησιακά 1, 198, 21.

5. Παχυμέρους 1, 402, 6 ἐ.

6. Παχυμέρους 1, 126, 16 ἐ.

Απεβίωσαντος ὁμως τοῦ Χαλαεῦ πρὶν φθάσῃ ἡ προσβεία ἢ ἄλλη
 συνεζεύχθη μετὰ τοῦ Ἀπαγαῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Χαλαοῦ¹. Τῷ
 1275 ὁ Θεοδοσίος ἐκ Τοχαρίας ἐπανελθὼν ἐμόναζεν εἰς τὴν μονὴν
 τῶν Ὁδηγῶν· σχολάζοντος δὲ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὑπὸ πολλῶν
 ἐπροιάθη ὁ Θεοδοσίος ὡς πατριάρχης Κ)πόλεως καὶ ἤθελε τῷ ὄντι
 ἐκλεγῆαι ἂν μὴ τινες τῶν ἀρχιερέων ἀπέβλεπον εἰς τὸν Βέκκον ἔχοντα
 τότε μεγάλην φήμην².

Τῷ 1278 ἀποθανόντος τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Εὐθυμίου
 ὁ Θεοδοσίος ἦτο πάλιν ὑποψήφιος Ἀντιοχείας. Ἐφ' ὅσον ἀκόμη
 ὁ πατριάρχης ἦτο κλητήρης προέτειναν εἰς αὐτὸν τὰ ὑποδείξῃ τοὺς
 κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἱεροῦ εἰς διαδοχὴν Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεοδο-
 σίος κατὰ τὴν ἐμφωνον τῶν ἐκλεκτόρων γνώμην ἦτον ὁ καλύτε-
 ρος, αὐτοὺς ἐπρόκειτο τὰ ψηφισθῆναι καὶ προσκληθῆναι εἰς Ἀντιόχειαν.
 Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς ὅστις ἤξευρεν ὅτι ὁ Θεοδοσίος δὲν ἀπεδέχετο τὸ
 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γινόμενον τότε σχίσμα, ἀμφέβαλλεν ἂν ὁ Θεοδο-
 σίος ἐκλεγόμενος πατριάρχης θάπεδονεστο τὴν ἐκλογὴν. Γράφει λοι-
 πὸν μυστικὰ πρὸς τὸν πατριάρχην Κ)πόλεως παρακαλῶν τὰ βιλι-
 δοσκοπήσῃ πρότερον τὸν Θεοδοσίον. Ὁ πατριάρχης τότε ἀναθέτει
 τὴν βιλιδοσκοπήσιν εἰς στενὸν φίλον τοῦ Θεοδοσίου τὸν ἱερωτικὸν
 Παχυμέρη. Ὁ Παχυμέρης ἀμέσως ἐπισκεφθεὶς τὸν Θεοδοσίον
 προτείνει τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ πατριαρχεῖου Ἀντιοχείας. Ὁ δὲ
 Θεοδοσίος συγκατένευσε νὰποδεχθῆ τὴν θέσιν καλούμενός³. Τοῦτο δὲ
 πράγματι ἐγένετο τοῦ Θεοδοσίου ἐκλεγέντος πατριάρχου Ἀντιοχείας.
 Παραιτηθεὶς δὲ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῷ 1283 ὁ Θεοδοσίος⁴
 ἠξέυρομεν ὅτι ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγ. Ἀποστόλων ἐν Κω)πό-
 λει εἰς ὃν εἶχε προσηλώσει καὶ κώδικα αὐτοῦ νῦν σωζόμενον ἐν τῇ
 καισαρικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης ὑπ' ἀριθ. 56⁵. τούτου ἐ· φ.
 193—194 φέρεται τὸ ἐξῆς αὐτόγραφον σημεῖωμα: «ὅστις ἂν ἀφέ-
 ληται τὸ παρὸν βιβλίον τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἀπὸ τοῦ τόπου
 ἐνθα κεῖται τὸ ταπεινὸν σῶμα ἐμοῦ Θεοδοσίου Πρίγκιπος ἔστω

1. Παχυμέρους 1, 402, 6 ἐ. 1, 174, 4 ἐ.

2. Παχυμέρους 1, 402, 20 ἐ.

3. Παχυμέρους 1, 436, 15 ἐ.

4. Αὐτόθ. 2, 55, 15.

5. Lambecii, Commentar. de Biblioth. Caesar. σ. 957.

ἀφορισμῶ ἀλύτῳ καθυποβεβλημένος ἀπὸ πατρός, υἱοῦ καὶ ἀγίου πνεύματος καὶ ἡ μερίς αὐτοῦ μετὰ Ἰούδα τοῦ προδότου»

2) Νικηφόρος ὁ Πρίγκηψ Χειλᾶς ἤκμησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν τελευταίων Παλαιολόγων ἀδελφῶν Ἰωάννου Η' καὶ Κωνσταντίνου τοῦ ΙΑ' (1425—1453). Φύσει διὰ πολλῶν ἀρετῶν προικισμένος «μυρίας κακοσημένους χαρίσμασιν», χορηγὸς μετριόφρων, ἐκπαδευθεὶς προσηκόντως κατέλαβεν ἐπιφανῆ θέσιν μετὰ τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων τὰ ὅπερ ἔπιτυχῶς ἐκαλλιέργει ὡς καὶ μετὰ τῶν πολιτικῶν τῆς ἐποχῆς του ἀνελεθὼν εἰς τὰ ὑψίστα διοικητικὰ ἀξιώματα τοῦ δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου.

Ἐκ τῶν συγχρόνων του ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἠξεύρομεν ὅτι συνεδέετο διὰ φιλίας μετὰ τοῦ Βησσαρίωνος, τοῦ Γεμιστοῦ, τοῦ Δημητρίου Ῥαούλ Καβάκη, Ἰωάννου Εὐγενικοῦ καὶ Γανναδίου τοῦ Σχολαρίου. Ἐπιστολαί τινας πρὸς αὐτὸν περισηθῆσαι, ἦτοι μία τοῦ Βησσαρίωνος τρεῖς τοῦ Εὐγενικοῦ καὶ μία τοῦ Σχολαρίου χρησιμεύουσιν ὡς πηγὴ τῶν περὶ Νικηφόρου τοῦ Πρίγκηπος Χειλᾶ εἰδήσεων.¹

Ἰωάννης ὁ Εὐγενικός ὄσκει τῷ 1437 μετέβη εἰς Ἰταλίαν μετὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου χάριν τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιτρέψας πρὸ τῆς λήξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου ἀπρακτος, ἠγωνίζετο ἐν Κ]πόλει νὰ ματαιώσῃ τὴν ὑπογραφεῖσαν ἐν Φλωρεντίᾳ ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐνεκα τῶν ἀγώνων του τούτῳ ὑπέστη διωγμὸς ὑπὸ τῶν λατινοφρόνων ἐξορισθεὶς ἐκ τῆς πατρίδος του, τῆς Κ]πόλεως, εὗρε δὲ καταφυγὴν εἰς Πελοπόννησον· εἰς Μυσερᾶν τὸ πρῶτον συνηντήθη ὁ Εὐγενικός μετὰ τοῦ ἡμετέρου Νικηφόρου.² Ἄμα δὲ τῇ πρώτῃ συναντήσει των κατέκτησεν ὁ Νικηφόρος τὴν ψυχὴν τοῦ Εὐγενικοῦ· χάρις εἰς τὴν οὐλίαν τοῦ Νικηφόρου κατώρθωσεν ὁ Εὐγενικός νάνακουφισθῆ ἀπὸ τὰς πικρίας τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐξορίας του. Ἄλλὰ καὶ ἄλλοι ἐν Λακεδαίμονι προσῆλθον εἰς ἐπούλωσιν τῶν δεινῶν τοῦ ἐξορίστου καὶ παρηγορίαν αὐτοῦ, ὡς ἦσαν αὐτὸς ὁ πολὺς Γεμιστὸς ὁ «πατρικὴν στοργὴν καὶ φίλτρον ἐπιδεδειγμένος»³. ὁ ἐπίσκοπος Σεραιῶν, ἄδηλον τίνοσ ἐπισκοπῆς, τοῦ ὁποίου δὲν ἐλησμόνει ὁ Εὐγενικός τοὺς «θαυμα-

1. Σ. Λεμπρου αὐτόθ. 1, σ. μβ' ε.

2. Στ. Παλαιολόγια καὶ Πελοποννησιακά 1, 197, 25.

3. Αὐτόθ. 1, 155, 14.

σίους καὶ μελιρρύτους λόγους... οἱ διὰ παντός ὑπηχοῦσιν ἔναυλοι τοῖς τῆς καρδίας μυχοῖς καὶ κινεῦσι τὴν ψυχὴν καὶ προτρύνουσι τὴν γνώμην» πρὸς αὐτόν· ¹ αὐτοὶ τέλος εἰ δεσπόται Παλαιολόγοι (ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους 1443 ὁ Κωνσταντῖνος καὶ Θωμᾶ· ἐν Πελοποννήσῳ) παρέσχον τὰ μέσα τῆς ἀνάτου ἐν Λακεδαιμόνι διαμονῆς τοῦ Εὐγενικοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος παρέσχεν ὠρισμένας προόδους εἰς αὐτόν, ἀναπαύσεις, τιμᾶς. ² Ἀλλὰ πάντες ὑπερῆβαν ὁ Χσιλᾶς, εἰς ὃν «πλέον τῶν ἄλλων» κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τοῦ Εὐγενικοῦ ἀφείλετο εὐγνωμοσύνη. ³

Κατὰ τὸς ἀρχὰς τοῦ 1447 ἐξετυλίχθησαν μεγάλα γεγονότα, ἅτινα μοιραῶς διέκοψαν τὴν εἰρηνικὴν ἐν Λακεδαιμόνι συμβίωσιν τοῦ Χσιλᾶ μετὰ τοῦ Εὐγενικοῦ. Δὲν ἦτο γνωστὴ μέχρι τοῦδε ἡ αἰτία τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Εὐγενικοῦ ἐκ Λακεδαιμόνος. Ὁ Λάμπρος ἐνόμιζεν ὅτι ἐπὶ βραχὺ τότε παρέμεινεν ἐν Λακεδαίμονι ὁ Εὐγενικός· ⁴ ἀλλ' ἦτο, φαίνεται, μακροτέρα ἡ διαμονή του. Τὰ δὲ αἶτια τῆς ἀπομακρύνσεως αὐτοῦ διέγνωσα ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ τοῦ Εὐγενικοῦ. Γράφων δηλαδὴ οὗτος ἐκ Κηφύλας μετὰ ταῦτα πρὸς τὸν Γεμιστόν λέγει ὅτι ἤναγκάσθη νὰ καταλείπη τὴν προσφιλεῖ του Λακεδαίμονα «κοινῇ τῶν χριστιανῶν θλίψει καὶ κακοδαιμονία κατασεισθεῖς καὶ τῆς περὶ τὰ αὐτόσε (ἐν Πελοποννήσῳ) τῶν πραγμάτων ἐξῆς ἀσφαλείας ἀπογνοῦς». ⁵

Ἡ αἰτία λοιπὸν ἦτο κακοδαιμονία ἣτις ἐνέσκηψεν εἰς ὅλους τοὺς χριστιανούς καὶ ἔλλειψις πάσης ἀσφαλείας ἐν Πελοποννήσῳ. Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει ἐν ἄλλῃ του ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Σχολάριον : «τὰ ἐκεῖσε (ἐν Πελοποννήσῳ) κοινῇ συμφορᾷ καὶ θλίψει κατασεισθεῖς καὶ τῶν ἐν τῇ νήσῳ καλῶν καὶ τῆς ἐξῆς ἀσφαλείας ὡσπερ ἀπογνοῦς» ⁶. Ἐπίσης ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Ἀντώνιον Μασλίαν εἰς Αἶνον ἐπαναλαμβάνει τὰ «ἐκεῖσε (ἐν Πελοποννήσῳ)

1. Αὐτόθ. 1, 162, 30 ἐ.

2. Αὐτόθ. 1, 162, 28 ἐ. πβ. 1, 154, 4 ἀπορραγῆναι τῶν ἐν τῇ νήσῳ καλῶν 1, 159, 25 τῶν ἐν τῇ νήσῳ καλῶν... ἀπογνοῦς.

3. Αὐτόθ. 1, 197, 28.

4. Αὐτόθ. 1, 167.

5. Αὐτόθ. 1, 154, 2 ἐ.

6. Αὐτόθ. 1, 159, 23 ἐ.

δυσχερῆ»¹. Ἐν ἄλλῃ ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν ἔπειτα αὐτοκράτορα Τραπεζοῦντος Δαβίδ Κομνηνὸν λέγει ὅτι αἰτία τῆς πρὸς αὐτὸν μακρᾶς σιωπῆς του ἦτο ἡ ἐν Πελοποννήσῳ «πληγὴ καίρια διπλῆ, ἢ τε κοινὴ καὶ ἡ οἰκεία μικρῶ πρὸ αὐτῆς, μᾶλλον δὲ καὶ οὕτη κοινὴ» κοινὸς γὰρ φαστῆρ καὶ καθηγεμῶν καὶ πατῆρ καὶ πρόμιχτος ὁ ἐξ ἡμῶν πρὸς Θεὸν μεταστάς»². Ἐντεῦθεν γίνεται σαφές ὅτι αἰτία τῆς θλίψεως ὑπῆρξε πρῶτον μὲν ἡ ἀπώλεια τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ, τοῦ περιωνύμου τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν πολεμίου, ἔπειτα, ὀλίγον βραδύτερον κοινὴν ἀτύχημα καίριον, συμφορὰ κοινὴ, ἡ καταστήσασα προβληματικὴν τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἐν Λακεδαίμονι διαμονῆς. Ἐπειδὴ ἠξεύρομεν τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Ἐφέσου Μάρκου Εὐγενικοῦ ἐπαλθόντος τῇ 23 Ἰουνίου 1443³ πρέπει νὰ ναυαγήσωμεν τὴν κοινὴν συμφορὰν τὴν πλήξασαν τὴν Πελοπόννησον εὐθὺς μετὰ τὸ 1444. Δὲν θὰ δυσκολευθῶμεν δὲ νὰ εὕρωμεν αἰτία ἡτὸς οὕτη.

Τῷ 1444 ὁ πάπας Εὐγένιος ὁ Δ' καὶ ὁ ἡμέτερος ἐν Κ)τόλει βασιλεὺς Ἰωάννης Η' Παλαιολόγος ἐξώθησαν τὸν βασιλεῦα τῆς Οὐγγαρίας Βλαδισλίον εἰς νέαν κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείαν. Παρέστησαν εἰς αὐτὸν ὅτι εὐκαιρία κατάλληλος ἦτο τότε ὀλοσχεροῦς καταστροφῆς τοῦ ἐν Εὐρώπῃ τουρκικοῦ κράτους καθ' ἣν στιγμὴν ὁ μὲν σουλτάνος τῶν Τούρκων Μουράτ Β' διέριβεν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀποχωρήσας τῆς βασιλείας, ἣν παρέδωκεν εἰς τὸν δεκατετραετῆ υἱὸν του Μωάμεθ, ἀδύνατος δὲ ἦτο διαπεραίωσις μεγάλου τουρκικοῦ στρατοῦ ἐξ Ἀσίας διότι ὁ μὲν Ἑλλήσποντος κατείχετο ὑπὸ σταυροφορικοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ Βόσπορος ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ. Εἰς ταῦτα πεισθέντες οἱ Οὐγγροι προήλασαν μέχρι τῆς Βάρνας τὴν ὁποίαν κατέλαβον. Ὁ Σουλτάνος ὅμως μαθὼν ἐν Μ' Ἀσίᾳ τὴν πρόελασιν τῶν Οὐγγρων, μεθ' ὧν πρόκινος εἶχε συνάψει εἰρήνην, παραλαβὼν 40000 στρατιωτῶν ἐφθασεν εἰς τὸν Βόσπορον εὐρῶν δὲ πλοῖα γενουητικά, ἢ κατ' ἄλλου; ἐνετικά, ἀντὶ ἀμοιβῆς, προθύμως γενομένης δεκτικῆς, διεπεραίωσε δι' αὐτῶν τὸν στρατὸν του εἰς Εὐρώπην καὶ σπεύσας κατέλαβε τὰ πλευρὰ τῆς στρατιᾶς

1. Αὐτόθ. 1, 169, 26 ἔ.

2. Αὐτόθ. 1, 156, 1 ἔ.

3. Σπ. Αἰμπρου, Παλαιολόγευα καὶ Πελοποννησιακά 2, λη'.

τῶν χριστιανῶν. Ἐκεῖ συγκινηθεῖσης τῆς πολυθ' υλήτου παρὰ τὴν Βάρναν μάχης κατετροπώθησιν τῇ 10 νοεμβρίου 1444 οἱ χριστιανοί¹. Ἡ ἀποτυχία τῆς τελευταίας ταύτης μεγάλης σταυροφορικῆς ἐκστρατείας ὄχι μόνον ἐν ἀνατολῇ ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δύσει ἐπροξένησε βαθεῖαν ἀπογοήτευσιν. Εἰς ταύτην τὴν ἀπογοήτευσιν ἀποδίδωμεν τὸν Εὐγενικοῦ ἐν τῇ πρὸς Γαμιστόν ἐπιστολῇ «κοινῇ τῶν χριστιανῶν θλίψει καὶ κακοδαιμονίᾳ κατασσεισθεῖς».

Ἄλλ' ἢ ἀποτυχία εἴη τῶν χριστιανῶν εἶχεν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἄλλας τραγικὰς συνεπειάς. Διότι Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ὅστις ἐφθάσεν εἰς Μυστρᾶν τὸν δεκέμβριον 1443 ἀπεχείρησε τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου καὶ προῆλθεν εἰς συνεννήσεις μετὰ τῶν Οὐγγῶν. Ὅταν λοιπὸν ἐπῆλθεν ἡ πανωλεθρία τῆς Βίβρας ἔλειπεν ἐκτεθειμένος ἀπέναντι τῶν Τούρκων. Ὁ Μουρίτ μετὰ 60 χιλιάδων ἀδρῶν τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1446 εἰσβάλλει αὐτοπροσώπως εἰς Πελοπόννησον. Ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Θεοῦ ὑπερήσπισε γενναίωτα τὸν Ἰσθμόν· ἀλλ' ἔτελος οἱ ἡμέτεροι ἐκἀμφήθησαν καὶ τῇ 4 Δεκεμβρίου 1446 καταλήφθη ἡ Κόρινθος. Οἱ Τούρκοι, ὡς λέγεται, 100 χιλιάδας ψυχῶν ἐξηνόρακόδισαν ἐν τῆς βορείου Πελοποννήσου².

Αὐτὰ λοιπὸν εἶνα· προφανῶς ἡ κοινὴ συμφορὰ ἣτις ἐπληξεν τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Λακεδαίμονι διατριβῆς τοῦ Εὐγενικοῦ. Ὁ Εὐγενικός τότε ἀπελπισθεὶς περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἀσφαλείας τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τῶν Τούρκων, συντετριμμένος ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ του ἀπεφάσισε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἵνα φροντίσῃ περὶ τῶν οἰκείων αὐτοῦ, ἐπὶ διορθώσει τῶν ἑκείων, ὡς λέγει³. Ἀλλὰ πῶς ὁ Εὐγενικός θὰ ἐγκατέλειπεν ἐν Λακεδαίμονι τὰ παραχωρηθέντα εἰς αὐτὸν κτήματα; Ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτοῦ θὰ ἦτο ὀριστική; Φαίνεται ὅτι πάντοτε ἀπέβλεπεν εἰς ἀπωτέραν τινα ἐπάνοδον εἰς Λακεδαίμονα⁴, διὰ τοῦτο ἐφρόντισε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν

1. Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλλην. Ἔθνους ἐκδ. 8' 5, 858 ε.

2. Κ. Παπαρηγοπούλου, αὐτόθ. 5, 868.

3. Στ. Λαμπρού, Παλαιολόγοι καὶ Πελοποννησιακά 1, 162, 15 πβ. 1, 151, 6.

4. Αὐτόθ. :, 151, 9.

κτῆσιν τῶν ὑποστατικῶν του κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀπουσίας του. Εἰς τίνα δὲ ἄλλον ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῇ τὴν κηδεμονεῖαν τῶν ὑπαρχόντων του, εἰμὴ εἰς τὸν ἐπιστήθιον αὐτοῦ φίλον τὸν Χειλᾶν¹; Εἰς τὸν Χειλᾶν πράγματι ἀνέθηκεν «τὴν ἐπιστασίαν» τῶν ὑπαρχόντων του, καὶ πλήρης «λαμπρῶν ἐλπίδων» ἀπεφίειζεν ὁ Εὐγενικός νὰπομακρυνθῇ τῆς Λακεδαιμόνου.²

Εἰς τί δὲ σιύσκειντο τὰ ὑπάρχοντά του;

Ἐπειδὴ εἰς τὴν «κώμης ἔκφρασιν» ὁ Εὐγενικός ἀποκαλεῖ τὴν σημερινὴν Πετριῖναν τῆς Λακεδαιμόνου «καθ' ἡμᾶς τὴν δε κώμην»,³ ἤτοι «ζῆν κατὰ μοναχοῦς τῷ πλέθνι παρῆσται τῷ ἑορημικῷ καὶ ἡρέ τῷ τῷ χώρου καὶ τοῖς ἔξω κόσμου καὶ Θεῷ μόνῳ ζῆν καὶ προσανέχειν ἡρημένους πᾶν τι πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν συνεκικουρεῖ»⁴ εἰς μίαν του δ' ἐπιστολὴν πρὸς τὴν Χειλᾶν ἀναφέρει τὴν «κώμην» ἔξ ἧς θὰ λαμβάνη τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐκτελεχόμενος εἰς Λακεδαιμόνα,⁵ εἰκάζω ὅτι ἀγρὸς τις εἰς Πετριῖναν εἶχε δωρηθῇ ὑπὸ τοῦ δεσπότου εἰς τὸν Εὐγενικὸν ἵνα πορίζηται τὰ πρὸς ζωάρεϊαν χυτοῦ. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Εὐγενικοῦ ἡ Πετριῖνα ὑπὸ γειτόνων φαίνεται, κατεπρατεῖτο, μεγάλη δ' ἐπεγίνετο φθορὰ τῶν ἀγρῶν αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ὁ Εὐγενικός ἐπικαλεῖται τὴν προσοχὴν τοῦ Χειλᾶ πρὸς τοῦ ὁποίου ζητεῖ ἐπέμβασιν καὶ προστασίαν, «κώμη πολλαχόθεν τε, γράφει, πολιορκουμένη καὶ τοῖς ἔγγιστα λύκοις διορυτομένη, οἷς ἄρα τίς ἂν μᾶλλον σωφρονιστής, τίς ἀμείνων βοηθὸς ἡμῖν γένοιτο;». ⁶ Σηριζῶ δὲ τὴν ἐρμηνείαν μου ταύτην ἐπὶ τῆς «κώμης ἔκφρασεως», ὅπου πύργος τις ὑψηλὸς μνημονεύεται μεταξὺ «τοῦ λόφου καὶ τῆς κώμης», ὅτις ἀπᾶσαν ἀσφάλειαν ἔκ περιωπῆς ὡς ἔξ ἀκροπύλεως τοῖς οἰκήτορσιν ἐμποιεῖ. δῆλον δὲ ἐν τῷ πρὸ μικροῦ τῶν ἐμφυλίων δεινῶν ὕλῳ τῆς ἐκ γειτόνων λύμης ἀπαλ-

1. Αὐτόθ. 1, 233. 14 σὲ τὸν καλὸν ἄδελφὸν καὶ πιστὸν φίλον καὶ Πυλίδου παντὸς θερμότερον πβ. 1, 198, 5.

2. Αὐτόθ. 1, 204. 3.

3. Αὐτόθ. 1, 49, 2.

4. Αὐτόθ. 1, 15. 10 ἔ.

5. Αὐτόθ. 1, 204, 8.

6. Αὐτόθ. 1, 204. 9 ἔ.

λάξας αὐτούς.¹ Ἐσώζοντο δὲ τοῦ πύργου τούτου πρό τινων ἑτῶν ἀκόμῃ τὰ θημέλια.²

Πλὴν τοῦ ἀγροῦ ἐν Πετρίνῃ εἰς τὴν κηδεμονεῖαν τοῦ Χειλᾶ ἀφῆκεν ὁ Εὐγενικός καί τινα νέον Γεώργιον ὑποτακτικόν του. Οὗτος παρέμεναν ἐν Πετρίνῃ ἐπιμελούμενος τῶν ἀγρῶν· «παῖδα» δὲ ἐν τῇ πρὸς Χειλᾶν ἐπιστολῇ του καλεῖ αὐτὸν ὁ Εὐγενικός.³ Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ νομισθῇ ὁ Γεώργιος ὡς υἱὸς τοῦ Εὐγενικοῦ, καὶ ὁ Εὐγενικός νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἔγγαμος.⁴ Ἄλλ' εἰς πολλὰς ἐπιστολάς του ὁμιλεῖ ὁ Εὐγενικός περὶ τοιούτων ὁμιλητῶν, οὗ, ὁμοίως παῖδας ὀνομάζει ἢ καθ' ἃ καὶ ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Σχολάριος ἐθύρην ἀέφως διδασκαλείου τοῖς ἐθέλουσιν ἀκροᾶσθαι ὁμιλητὰς συνάγων.

Ἀφοῦ τοιουτοτρόπως ἐτακτοποίησε τὰς ὑποθέσεις του ἀνεχώρησεν ἐκ Πετρίνης ὁ Εὐγενικός καταβῶν ἵνα ἐπιβιβασθῇ πλοίου εἰς τὴν Λακωνικὴν Μαντίνειαν. Ἐπανελθὼν δ' εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1447, κατὰ τὰνωτέρω, ἐνεκα τῆς τότε ἐπικρατούσης ἐκκλησιαστικῆς διαστάσεως «οὐδὲν ἴωρα χρηστὸν οὔτε κοιὸν οὔτε ἴδιον ὅτι μὴ ἅπαν δεινόν»⁵ διὰ τὴν ἀδιάλλακτον στάσιν αὐτοῦ ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ζητήματι ἐπανήρχισαν μὲν οἱ ἐναντίον του διωγμοί, ἐνέσκηψε δ' εἰς ἐπίμετρον λοιμὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅστις τὸν ἔφερεν εἰς ἀμηχανίαν.⁶ Περὶ λοιμοῦ τούτου οὐδὲν ἦτο μέγρ' τοῦδε γνωστὸν, οὐδὲ χρονολογικῶς ἦτο οὗτος καθωρισμένος.

Ὁ λοιμὸς εἰς πανικὸν εἶχεν ἐμβάλει τοὺς κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως· προσέβαλλεν ἀδιακρίτως πάσης ἡλικίας ἀνθρώπους ὄχι ὀλιγώτερον δὲ τοὺς νέους, κυριολεκτικῶς θερίζων πάντας «προσετέθη», γράφει ὁ Εὐγενικός πρὸς τὸν ἐν Λακεδαίμονι Σεραπίωνα, «καὶ τὸ τοῦ λοιμοῦ δεινόν, ἐκφοβοῦν καὶ ταράττειν ἡμᾶς καὶ περι-

1. Αὐτόθ. 1, 58, 20 ἐ.

2. Δελτ. Ἱστορ. Ἔθνολ. Ἐταιρ. 4. 632 σημ.

3. Αὐτόθ. 1, 204, 7.

4. Αὐτόθ. 1, μ'.

5. Αὐτόθ. 1, 210, 10—1, 168, 19.—2, 17, 8 ἐ.—2, 21. 2—2, 266—2, 272.

6. Αὐτόθ. 1, 154, 7 ἐ.

7. Αὐτόθ. 1, 160, 16 ἐ. Ὁ λοιμὸς οὗτος δὲν πρέπει νὰ συγγέται πρὸς τὸν τοῦ ἔτους 1437, περὶ οὗ ἰδὲ Παλαιολόγια καὶ Πελοποννησιακά 2, λγ'

αλῆσθαι τῆδε κακῆσε προξενουῖν». ¹ Πότε ἀκριβῶς ἐξεργάγη ὁ λοιμὸς οὗτος ἐν Κωνσταντινουπόλει ;

Ἐπειδὴ ἤξεύρομεν ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Η' Θεόδωρος ὁ Παλαιολόγος ἀπέθανεν ἐν Σηλυμβρία εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Κων)πόλεως τὸν Ἰούλιον τοῦ 1448 καὶ ὅτι μετὰ τὸν θάνατόν του μετέφεραν τὴν σορὸν αὐτοῦ εἰς Κ]πολιν καὶ ἐνετεφίασαν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος² τοῦτο δὲ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτραπῆ ἂν ἡ Κ]πολις δὲν ἦτο ἐπίσης ὡς ἡ Σηλυμβρία ὑπὸ λοιμοῦ προσβεβλημένη· εἰκάζω ὅτι ὁ λοιμὸς τὴν Κ]πολιν μετὰ τῶν πέριξ ἐλυμαίνετο τῷ 1448. Ἐξηκολούθησε δὲ ὁ λοιμὸς ἀμύζων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Εὐγενικοῦ. Πότε ἐπανῆλθεν εἰς Λακεδαίμονα ὁ Εὐγενικὸς χρήσιμον εἶναι νὰ καθορισθῆ διὰ νὰ κατορθώσωμεν καὶ τὴν πρὸς Χειλᾶν ἐπιστολὴν αὐτοῦ νὰ χρονολογήσωμεν.

Βαρυθυμήσας ἐν Κ]πόλει ὁ Εὐγενικὸς ἐκ τῶν κατ' αὐτοῦ διώξεων τῶν λατινοφρόνων καὶ περιδεῆς ἐκ τοῦ κινδύνου τοῦ λοιμοῦ ἠτοιμάζετο νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Λακεδαίμονα, «ἔτοιμάζομαι, ἔγραφε, ἤθος αὐτόσε ἐπιδημῆσαι εἰ μὴ προλαβὼν ὁ θάνατος... εἰς τὴν μανρὰν καὶ κοινὴν κατοικίαν παραπέμψει.» ³ Καὶ εἰς ἄλλην του ἐπιστολὴν πρὸς τινὰ Ἀσάνην, ἐν Λακεδαίμονι ζῶντα, ἐπαναλαμβάνει τὴν πρόθεσιν του νὰ κατέλθῃ εἰς Λακεδαίμονα τὸ προσεχὲς ἔαρ⁴. Ὁ Ἀσάνης οὗτος ἴσταται «ἐν τῷ ὕψει τῆς γενναίας καὶ ὑπερφυοῦς καταστάσεως»,... «τοῖς μικροῖς συγκατιῶν»⁵ ταῦτα δεικνύουσιν ὅτι ὁ Ἀσάνης ἀνήκεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ δεσπότη. Ἀλλὰ τίνας δεσπότη ; Ἐπειδὴ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ὁ Εὐγενικὸς λέγει ὅτι ἐτοιμαζόμενος πρὸς ἀναχώρησιν εἰς Λακεδαίμονα ἐβιάσθη ὑπο τοῦ «χρηστοῦ βασιλέως»⁶ νὰ παραμείνῃ ἀκόμη ἐν Κ]πόλει μέχρι τοῦ ἔαρος· χρηστὸς δὲ βασιλεὺς ὡς πρὸς τὸν Εὐγενικὸν δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλος ἢ ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις τῇ 12ῃ Μαρτίου 1449

1. Αὐτόθ. 1, 162, 4 ἐ.

2. Φραντζῆ 203, 10 ἐ.

3. Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά 1, 162, 25 ἐ.

4. Αὐτόθ. 1, 206, 25.

5. Αὐτόθ. 1, 205, 19 ἐ.

6. Αὐτόθ. 1, 206, 9.

ἔφθισεν ἐκ Πάριοννητου· διὰ τοῦτο λέγων ἔαρ ὁ Εὐγενικός θὰ ἐννεῖ τὸ τοῦ 1450 ὁ τότε τῷ ὄντι ἐν Λακεδαίμονι δὲν εὕρισκετο πλέον ὁ Κωνσταντῖνος ἀλλ' ὁ ἀδελφός τοῦ Κωνσταντίνου Δημήτριος, ἤδη ἀπὸ 1 Σεπτεμβρίου 1449 ἀρ. ελθὼν ἐκ Κ)πόλεως ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ δεσποτάτου. Ἐπομένως ὁ Ἀσάνης θὰ εἶται ὁ ἀδελφός τῆς συζύγου Θεοδώρας Ἀσανίνας, πιθανῶς ὁ Ματθαῖος, ἐγκατασταθεὶς μετὰ τοῦ δεσπότη εἰς Λακεδαίμονα τῷ 1449. Ἐπιπέδη δὲ τῷ 1452 εὕρισκομεν τὸν Εὐγενικὸν ἀπὸ μακροῦ ἐν Λακεδαίμονι ἐγκατεστημένον, τὸ πιθανώτατον εἶναι ὅτι ὁ Εὐγενικός τὴν ἀνοξίαν τοῦ 1450 τὸ δεύτερον κατήλθεν εἰς Λακεδαίμονα ἐκ Κ)πόλεως. Ἄρα ἢ ἀπὸ Λακεδαίμονος ἀπομάκρυνσις του θὰ διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 1447—1450. Διὰ τοῦτο πλὴν τῆς ὑπ' ἀριθ. 27 ἐπιστολῆς ¹ ἧς μνημονεύουσα «τὸ ἦρος ἀφιξομένοις» κατὰ τὰνωτέρω ἀνήκει τῷ 1450 αἰ. λοιπαὶ δὺο πρὸς Χειλᾶν ἐπιστολαὶ τοῦ Εὐγενικοῦ θὰ ἐγράφησαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1447—1449.

Δὲν εἶναι ὁμοίως μόναι οὗτοι αἱ τρεῖς πρὸς Χειλᾶν ἐπιστολαὶ ἃς ἔγραψεν ὁ Εὐγενικός· διότι ἐν τῇ τελευταίᾳ του ὑπ' ἀριθ. 27 μνημονεύει προγενεσιέρτην ἐπιστολὴν του μὴ σωζομένην πλέον. Ἐν τῇ σωζομένῃ πρώτῃ αὐτοῦ ἐπιστολῇ ὁ Εὐγενικός γράφει πρὸς τὸν Χειλᾶν τὰ ἑξῆς ²: Παρά τινος συμπολίτου τοῦ Χειλᾶ, μαθητοῦ δὲ καὶ ὁμιλητοῦ τοῦ Εὐγενικοῦ, ἔλαβον γινώσκιν ὁ Εὐγενικός· συκοφαντίας τινὸς ἐξυφανθείσης κατ' αὐτοῦ· χαιρέκακοί τινες δηλαδή ἐκ τῶν ἐν Κ)πόλει ἀνήγγειλαν εἰς Μυστραῖν πρὸς τὸν Χειλᾶν ὅτι πολλῆς καὶ πολλὰ κατηγορήσεν ὁ Εὐγενικός ἐν Κ)πόλει τὸν Χειλᾶν. Ἀμφιβάλλει μὲν ἂν ὁ Χειλᾶς ἐπίστιασε τὴν συκοφαντίαν, ἐξηγεῖ ὁμοίως πῶς ἦτο εὐκόλον ἐν τοῖς τότε καιροῖς νὰ ἐμφανίζωνται τοσοῦτον ἄπεινοι συκοφάνται. Πολλοὶ ἀνεψείνοντο τότε πρὸ πάντων μεταξὺ τῶν ὁκαθῶν τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν οἷτινες κατὰ τὸν Εὐγενικὸν προσεπάθον νὰ συνταράξωσι τοὺς ὁπαδοὺς τῶν πατριῶν. Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον ὅτι ὁ Χειλᾶς ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀνθενωτικῶν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ ὁ Εὐγενικός δικαιολογεῖ τὴν μακρὰν σιωπὴν

1. Αὐτὸθ. 1, μδ', να'.

2. Αὐτὸθ. 1, 201.

3. Αὐτὸθ. 1, 166.

του ¹. Ταύτην ἀποδίδει εἰς τὴν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον πλάνην του καὶ τὰς ἐκ ταύτης ταλαιπωρίας, ὥστε οὐδὲ τὰ μέσα ἀποστολῆς τῶν ἐπιστολῶν του ἐκάστοτε εὗρισκε. Καὶ τοῦ Χειλᾶ οὐδὲν παρῦπον ἐκστομίζει· διότι οὗτος εὗρισκε ὅπωςδήποτε πάντοτε τὸν καιρὸν νὰ του γράφῃ καὶ νὰ τὸν πληροφορῇ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν κτημάτων του, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀσκει ἀποτελεσματικὴν κηδεμονίαν. Ἐν τῇ τρίτῃ ἐπιστολῇ ² μετὰ μακρὰν σιωπὴν ἕνεκα τῆς πλάνης του ἀναγγέλλει πρὸς τὸν Χειλᾶν ὅτι τοῦ ἀποστέλλει τὸ νόον του ἔργον τὴν ἔκφρασιν Τραπεζοῦντος, σωζομένην μέχρι σήμερον, ἔκδοθεῖσαν δ' ὑπὸ Tafel.

Μέχρι τίνος ἔτους ἔζη ὁ Χειλᾶς; Ἡ τελευταία περὶ Χειλᾶ ῥητὴ εἶδησις εἶναι τοῦ ἔτους 1452 ἢ περιεχομένη ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Σχολαρίου ἐκ Κ)πόλεως πρὸς αὐτόν ³ καὶ εἶναι μὲν ἡ ἐπιστολὴ οὕτη ἀχρονολόγητος ἐξ ἐσωτερικῶν τινῶν ὅμως τεκμηρίων διακτεῖα εἰς τὸ ἔτος 1452. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ Λίμπρις ἀνήγαγεν εἰς τὸ ἔτος 1444 διότι μνημονεύει τὴν ἐπαινετὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν εἰρήνην τοῦ ἐν Λακεδαίμονι δεσπότη Παλαιολόγου ⁴. Ἀλλὰ περὶ τίνος εἰρήνης τῶν ἀδελφῶν Παλαιολόγων ἐταῦθα πρόκειται;

Γνωστὰ ῥήξαις τῶν ἀδελφῶν Παλαιολόγων ἐν Πελοποννήσῳ εἶναι τρεῖς· πρώτη ἢ μεταξὺ Θεοδώρου τοῦ Β' καὶ Κωνσταντίνου τῷ 1436, δευτέρα ἢ μεταξὺ Δημητρίου καὶ Θωμᾶ τῷ 1450 καὶ τρίτη ἢ Δημητρίου καὶ Θωμᾶ τῷ 1451. Ἐνηκολούθησαν δὲ καὶ συνθῆκαι εἰρήνης τοὺς τρεῖς τούτους ἐμφυλίους πολέμους τῶν Παλαιολόγων, περὶ ὧν ἐπραγματεύθη ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι τόμ. 18,80 ἔ. Ἀλλ' ἡ εἰς τῶν ἀδελφῶν Θεοδώρου τοῦ Β' καὶ Κωνσταντίνου περὶ διαδοχῆς τοῦ ἀδελφοῦ των Ἰωάννου Η', ἣτις κατέληξεν εἰς ἕαν συμφωνίαν περὶ διανομῆς τῶν ἐπαρχιῶν τῷ 1442 ⁵,

1. Αὐτόθ. 1, 197.

2. Αὐτόθ. 1, 203.

3. Αὐτόθ. 2, 226 ἔ.

4. Αὐτόθ. 2, κς'. Τὰ αὐτόθι περὶ συμφιλίωσεως τῶν ἀδελφῶν Θεοδώρου Β' καὶ Θωμᾶ τῷ 1443 ἀκριβέστερον πρέπει νὰναγέρονται εἰς τὴν συμφωνίαν Θεοδώρου Β' καὶ Κωνσταντίνου, περὶ ἣς ὁ Φραντζῆς ὁμιλεῖ ἐν 196. 5 ἔ. π. Παλαιολόγια καὶ Πελοποννησιακά 1, ν' 2, 1η'.

5. Ν. Ἑλληνομνήμονος 18, 85.

καθ' ἣν ὁ μὲν Θεόδωρος θὰ ἐπανήρχετο εἰς Κων)πολιν, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος θὰντικαθίστα ἐν τῷ δεσποτάτῳ τῆς Πελοποννήσου τὸν Θεόδωρον, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς «εἰρήνη» ἐπελθοῦσα μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν, οἷαν ῥητῶ; ἀναφέρει ὁ Σχολάριος ἐν τῇ πρὸς Χειλᾶν ἐπιστολῇ του. Ἐνταῦθα προφανῶς πρόκειται περὶ εἰρήνης ἣτις ἐπηκολούθησεν ἐμπόλεμον μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν κατάστασι.

Ὁ Σχολάριος ἐκφράζων ἐν τῇ πρὸς Χειλᾶν ἐπιστολῇ του τὴν εὐαρέσκειάν του διὰ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν εἰρήνην μεταξὺ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἀδελφῶν Παλαιολόγων ἀποδίδει μέρος τῆς ἐπιτυχίας καὶ εἰς τὴν δέσποιναν, τὴν σύζυγον τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ δεσπότη, συνεργήσασαν εἰς τοῦτο¹. «καὶ αὐτοῖς (τοῖς καλλίσταις ἡγεμόσι)— λέγει... τῆς ἐπαινετῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν εἰρήνη; συγχαίρομεν πάντα γὰρ δι' αὐτὴν ὑπάρξει σφίσι ἀπὸ Θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπων τὰ κρείττω». Ἐπειδὴ δὲ ὁ αὐτὸς Σχολάριος ἐν ἄλλῃ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Δημήτριον Ῥαοῦλ Καβίτην ἐκφράζει κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὴν εὐαρέσκειάν του ἐπὶ γενομένη ἐν Πελοποννήσῳ εἰρήνῃ ἣ; μέρος τῆς ἐπιτυχίας ἀποδίδει εἰς τὴν δέσποιναν τὴν σύζυγον τοῦ δεσπότη², εἰκάζω ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο ταύτας περιπτώσεις πρόκειται περὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς εἰρήνης μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν Παλαιολόγων. Προκειμένου ὅμως νὰ ταυτίσωμεν τὴν εἰρήνην ταύτην πρὸς μίαν τῶν τριῶν ἀνωτέρω, ἦτοι τὴν τοῦ 1437, 1450, 1451 εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰποκλείσωμεν τὴν τοῦ 1437. Διότι ἐν τῇ πρὸς τὸν Καβάτην ἐπιστολῇ τοῦ Σχολαρίου λέγεται ὅτι εἰς κρίσιμον θέσιν εἶχον τότε περιέθει τὰ τοῦ Βυζαντίου «οὕτω δὲ ἔχει τὰ τῶν δυστυχῶν Ῥωμαίων πράγματα πανταχόθεν, ὥστε καὶ λύπης ὑποθεσιν τὴν παρόντα καὶ φόβου πολλοῦ περὶ τῶν μελλόντων... γίνεσθαι³». Ἀλλὰ τοιοῦτος μέγας κίνδυνος δὲν εἶχεν ἐπικρασεθῆ κατὰ τῆς Κων)πόλεως κατὰ τὸ 1437. Ἄν ὅμως ταυτίσωμεν τὴν εἰρήνην τοῦ Σχολαρίου πρὸς τὴν τοῦ θέρους τοῦ 1451 μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν Δημητρίου καὶ Θεομᾶ τῶν Παλαιολόγων ἐξηγεῖται καλῶς ὁ ἐπικρασθεὶς κατὰ τῆς Κων)πόλεως κίνδυνος. Διότι ὁ διαδε-

1. Αὐτόθ. 2, 227, 18.

2. Αὐτόθ. 2, 179, 12 ἔ.

3. Αὐτόθ. 2, 179, 7 ἔ.

χθεὶς τὸν πατέρα του τῇ 5 φεβρουαρίου 1451 σουλτάνος τῶν Τούρκων Μωάμεθ ὁ Β' ἀπέκλειε μὲν τῷ 1452 ἀπὸ βορρᾶ τὴν Κων]πολιν ἀνεγείρας ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου τὸ φρούριον 'Ρούμελι Χισσαρί, παρεσκευάζε δὲ τὴν τελευταίαν κατ' αὐτῆς πολιορκίαν.¹ Κατὰ ταῦτα καὶ αἱ δύο προκείμεναι τοῦ Σχολαρίου ἐπιστολαὶ ἢ πρὸς Καβάλην, καὶ τὸν ἡμέτερον Χειλᾶν ἐντὸς τοῦ 1452 χρονολογικῶς πρέπει νὰ τεθῶσι. Μέχρι λοιπὸν τοῦλάχιστον τοῦ ἔτους 1452 ἔζη ἐν Λακεδαιμόνῳ ὁ Χειλᾶς ἀπολαύων ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ καθηκόντων «τῆς καλλίστων ἡγεμόνων εὐνοίας»², εἶναι ἀξία παρατηρήσεως ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τῆς ἐν τῷ δεσποτάτῳ πολιτικῆς ζωῆς τῆς δεσποίνης ἢ ὡς ἐλέγετο βασιλισσῆς, τῆς συζύγου τοῦ δεσπότη Δημητρίου Θεοδώρας Ἀσαιίνης, περὶ τῆς ὁποίας ἐπανειλημμένως ὁμιλεῖ ὁ Σχολάριος.

Ὁ Χειλᾶς τότε ἀπῆλαυε τῆς εὐνοίας τοῦ δεσπότη καὶ τῆς δεσποίνης «συσιῶν αὐτοῖς», εὐρισκόμενος δηλαδὴ εἰς καθημερινὴν μετ' αὐτῶν ἐπικοινωνίαν λόγῳ τῆς διοικητικῆς αὐτοῦ θέσεως. Τίς δὲ ἦτο ἡ θέσις αὕτη; Ἐκ σημειώματος Δημητρίου Ῥασὺλ τοῦ Καβάκη ἐν τῷ κώδικι 144 Μυδένης μαρτυροῦμεν ὅτι πρότερον ὁ Χειλᾶς ἦτο «ἀνὴρ ἐπιστήμων καὶ τίμιος ἄρχων»³. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Εὐγενικοῦ (1447—1449) φαίνεται πράγματι κατέχων ὑψηλὸν δημόσιον ἀξίωμα, ὑπὸ μυρίαν διοικητικῶν φροντίδων περισπώμενος, διὸ κωλύεται νὰ διατηρῇ συχνὴν δι' ἐπιστολῶν ἀνταπόκρισιν πρὸς τὸν Εὐγενικόν, «τῷ τῷ» περιστοιχούντων πραγμάτων ὄχλῳ καὶ τῇ περὶ τὰ κοινὰ φροντίδι πρὸς τὸ πυκνῶς γράφειν ἐμποδιζόμενος».⁴ Τῷ 1450 ἐλίσης αἱ περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων φροντίδες τοῦ Χειλᾶ καὶ ἡ προσήλωσις του εἰς τινα ὑψηλότερα ἰδανικά, πράγμα φυσικὸν δι' ὅσους «περὶ πολλὰ καὶ μεγάλα περισπῶνται» τὸν ἀπεμάκρυναν κάπως τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀνεῖχε δὲ τὸ δημόσιον τοῦτο ὑπουργημα ὁ Χειλᾶς ἐπὶ Κωνσταντίνου (1443 κ. ἔ.) ἢ ἐπὶ Δημητρίου (1449 κ. ἔ.);

Καθ' ἃ ὁ Φραντζῆς παραδίδει τὸ δεσποτάτον τῆς Πελοποννή-

1. Λούκα 241, 11 ἐ' Χαλκακονδύλη 389, 1 ἐ.

2. Παλαιολόγια καὶ Πελοποννησιακά, 2, 227, 14.

3. Νέου Ἑλληνομνήμονος 4, 339.

4. Αὐτόθ. 1, 198, 7 ἐ.

σου ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον ἦτο διηρημένον ἐν 1 Σεπτεμβρίου 1446 εἰς τρεῖς διοικήσεις¹: τὴν τῆς Σπάρτης, τὴν τῆς Κορίνθου καὶ τὴν τῶν Πατρῶν. Καθορίζοντο δὲ ἐν ἑκάστῃ τῶν τριῶν τούτων ἑπαρχιῶν τὰ ἐκάστοτε ληπτέα διοικητικὰ μέτρα ὑπὸ συμβουλίᾳ ὑπαρξομένου ἐκ τοῦ δεσπότου, τοῦ μεσάζοντος καὶ τοῦ οἰκείου ἐκάστης διοικητοῦ. Ἡ διοίκησις τῆς Σπάρτης ἀντιέθη τότε ὑπὸ τοῦ Κωνσταντῖνου εἰς τὸν ἱστορικὸν Φραντζῆν. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου τοῦ ἐπομένου ἔτους 1447 ἀναλαμβάνει διπλωματικὴν ἀποστολὴν ὁ Φραντζῆς ἠναγκάσθη γὰρ μακροθυῆ τοῦ Μυστρᾶ ἐπὶ ἑν ἔτος καὶ πλέον.² Εἰς ἀνεκατάστασιν τότε τοῦ Φραντζῆ εἰκάζω ὅτι διατάχθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντῖνου διοικητῆς Σπάρτης ὁ ἡμέτερος Νικηφόρος Χειλᾶς, ὅστις ἴσως βραδύτερον ἐπὶ τοῦ δεσποτοῦ Δημητρίου γὰρ διετέλεσε καὶ μεσάζων αὐτοῦ.

Εἰς τούτου τοῦ Χειλᾶ τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν ἀποδίδω ὅτι ἀνετέθη εἰς τὸν Εὐγενικὸν μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς Λακεδαιμονίαν ἡ ἐπιτροπικὴ διοίκησις τῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας, παρατὴν ἀργίαν εἰς ἣν εἶχε καταδικασθῆ καὶ ὅτι εἰς τούτου πιθανώτατα τὴν ὑποστήριξιν ἐρειδόμενον τῷ 1452, ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ δεσποτοῦ Δημητρίου βλέπομεν τὸν Εὐγενικόν, ὡς προτάμενον τῆς μητροπόλεως Λακεδαιμονίας, γὰρ προτρέπη τὸν δεσποτὴν ἵνα σὺ λατινόφρονες ἐκ τῶν ἐπισκόπων τοῦ δεσποτάτου ἐκβληθῶσι τῶν θρόνων αὐτῶν καὶ καθαιρεθῶσι³: ἡ διάστασις δηλαδὴ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἣτις ἐπηκολούθησε τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ὑπέβουσκε καὶ ἐν τῷ δεσποτάτῳ. Καὶ ἐνταῦθα ἐπίσκοποι ἀποδεχόμενοι τὴν ἔνωσιν, ἰσρὲς ἀκολουθοῦντες λατινόφρονας ἐπισκόπους, λαὸς πειθόμενος εἰς τοιούτους κληρικούς καταδικάζοντο διὰ δεσποτικοῦ ὀρισμοῦ κανονικῶς εἰς ἀργίαν, ἀφορισμόν, ἐπιτίμιον.⁴

Ἡ ἐπίδοσις τοῦ Χειλᾶ εἰς τὰ γράμματα ὁμολογεῖται ὑπὸ τοῦ Εὐγενικοῦ καὶ τοῦ Σχολαρίου. Ὁ Εὐγενικός τὸν ἀποκαλεῖ σοφόν, φιλόκαλον καὶ λόγῳ τρέφιστον ὑπὲρ πάντα. Ὁ Σχολάριος ἐπιστολὴν τοῦ Χειλᾶ πρὸς αὐτὸν τὴν ὀνομάζει καλλίστην «μετὰ Χυρίτων καὶ Μουσῶν» ἐπεξεργασμένην,⁵ ἐξαιρεται δὲ ὑπὸ τοῦ Σχολαρίου

1. Φραντζῆ 200, 11 ε.

2. Φραντζῆ 205, η ε.

3. Παιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά 1, 181, 29.

4. Αὐτόθ. 1, 177, 21.

5. Αὐτόθ. 2, 226, β.

ἡ «τέχνη τῶν λόγων» τοῦ Χειλά. Ἡ τοιαύτη λογοτεχνική ἐπίδοσις ὑπερέβαλλε τὰς καλυτέρας ἐλπίδας τοῦ Σχολαρίου· «τῶν τοίνυν ἐλπίδων καίτοι γενναίων οὕτω πολὺ λαμπρότερον ἐν τοῖς γράμμασι σαυτὸν ἡμῖν ἀποδεδωκώς, μεγάλη προσθήκη τὸν βίον ἡμῖν ἐκείθεν κοσμεῖς»¹. Ἐκ τῶν φιλολογικῶν ὄψεως τοῦ Χειλά ἔργων μόνην τὴν μονοδίαν εἰς τὴν Κλεόπαν σύζυγον τοῦ δεσπότη Πελοποννήσου Θεοδώρου τοῦ Β' ἔχομεν. Ταύτης περιεχομένης ἐν κώδικι τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων 2540 φ. 71α—81β, διεκδοτοῦ μέχρι τοῦδε, περιληφθησομένης δὲ ἐν τῷ Δ' τόμῳ τῶν *Παλαιολογείων καὶ Πελοποννησιακῶν* τοῦ Σπ. Λάμπρου ἡ ἀρχὴ ἦδε: «Ἐμοὶ δὲ ἄρα θρήνοις οὐκ ἐπαίνοις, ὡς ἔδει μεθ' ἡδονῆς ἀναφέρειν πάνθ' ἡμῖν εὐρίστη καὶ θειοτάτῃ δεσποίνῃ συμβέβηκεν· ὁ γοῦν ὡς μὴ ὄφελε τῶν εἰκότων μὲν πάντως καὶ σφόδρα παρ' ἀπάντων ἡμῶν ὀφειλομένων αὐτῇ».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διεσαφήθη μὲν ἡ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας τῶν μεσαιωνικῶν Πριγκίπων Χειλάδων, διεγράφη δὲ ἡ ἱστορία δύο διακεκριμένων αὐτῆς βλαστῶν τοῦ Θεοδοσίου καὶ Νικηφόρου. Ἄλλας μαρτυρίας μέχρι τοῦδε δὲν ἔχομεν περὶ τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης οἰκογενείας. Ὡς ὁμῶς ἄλλων ἰσχυρῶν βυζαντινῶν οἰκογενειῶν δύναμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν μέχρι σήμερον τὴν ἱστορίαν, ὡς τῆς τῶν Μελισσηνῶν, Καλοθέτου, Μαμωνᾶ, Μεταξᾶ κ.λ. οὕτω καὶ περὶ τῶν Πριγκίπων Χειλάδων ἕλλογον ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα ἂν ἡ οἰκογένεια αὕτη διασώζεται μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Πράγματι δὲ ἐρευνήσας τὰ μητρῶα ἀρρένων τῆς Λακεδαιμόνος εὗρον ἐν τῷ δήμῳ Μελιτηνῆς ἀκμάζουσαν τὴν πατριὰν τῶν Χειλάκων. Τῶν σημερινῶν τούτων Χειλάκων τῆς Λακεδαιμόνος τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα ἐσχηματίσθη διὰ τῆς πατρωνυμικῆς καταλήξεως - *άκος*, προστεθείσης εἰς τὸ ἐπώνυμον ὁ Χειλάς· εἶναι δὲ ἡ τοιαύτη κατάληξις ἐν χρήσει τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, ὡς ἔχει παραιτηθῆ². Χειλάκος λοιπὸν εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Χειλά. Οὕτω ἡ μεσαιωνικὴ οἰκογένεια τῶν Χειλάδων κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας μετεσχηματίσθη εἰς τῶν Χειλάκων, ἀκολουθήσασα τὴν μεγάλην ἐν Μάνῃ ἐπέκτασιν τῆς οἰκογενειακῆς ταύτης καταλήξεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Μαρτίου 1925

I. K. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ

1. Αὐτόθ. 2, 227, 1 ἐ.

2. Λεξικογρ. Ἀρχ. 6, 261, 2.